

Практичне заняття № 10

Тема: Організація шкільного краєзнавчого музею.

Мета: проаналізувати та вивчити процес організації шкільного краєзнавчого музею.

План

Ключові терміни: краєзнавчий музей, туризм, школа.

Основні поняття: Основний фонд ,туризм, краєзнавчий музей.

Студент повинен:

-**знати** історію туризму, види і форми туризму, оздоровчу, виховну, освітню та пізнавальну цінність туризму.

-**вміти** вільно володіти інформацією щодо організації шкільного краєзнавчого музею.

Запитання та завдання

1. Музейні предмети класифікують, ділять на певні типи, які саме?
2. Існує поетапний підхід до створення музею, що це за етапи?
3. Що таке основний фонд?
4. Що таке наукова інвентаризація?
5. Що входить до речових музейних предметів?
6. Що таке легалізація музею?

У процесі музейного будівництва виробився певний досвід раціональної організації праці, у тому числі – зі *створення музеїв*. Для цього, насамперед, необхідно зібрати музейні предмети, мати відповідну матеріальну базу – приміщення для експозиції, фондосховище, умови для охорони музею, оснастити його засобами протипожежної сигналізації, підібрати кадри, забезпечити фінансування робіт.

Важливе значення має правильний вибір профілю музею. Він залежить, у першу чергу, від потреб навчально-виховного процесу і своєю побудовою й організацією роботи має вирішувати завдання посилення якості освіти, формування світоглядної позиції школярів, виховання у них патріотизму – любові до рідного краю, своєї Вітчизни, бажання робити максимальний внесок у розбудову незалежності України. При виборі профілю треба враховувати й специфіку населеного пункту, особливості його історії, наявний фонд уже зібраних пам'яток історії і культури.

Приступаючи до створення музею, необхідно сформулювати актив учнів – краєзнавців, об'єднаних в гурток чи пошукові загони. Виправдовує себе практика розробки завдань і залучення до пошуку всіх класів. У такому випадку необхідно виробити схему пошуку, зони дії – збору пам'яток історії і

культури, вивчення історії окремих особистостей, родин, вулиць, передбачити конкретні терміни і форми звіту.

Учні мають володіти знаннями про музейні предмети, їх типи, джерела. Адже не кожна річ зразу стає музейним предметом. Музейний предмет – пам'ятка природи, матеріальної і духовної культури, вилучена із середовища існування, має пройти всі стадії наукової обробки і може бути включена до музейного зібрання, якщо здатна найбільш типово представляти природу і культуру. Вона повинна відповідати критеріям інформативності, експресивності, репрезентативності та естетичності, бути унікальною або типовою. Сукупність музейних предметів, пов'язаних однією чи декількома спільними ознаками, яка відображає науковий, пізнавальний або художній інтерес як єдине ціле, складає музейну колекцію, є однією з форм зберігання й експонування музейних предметів.

На основі суттєвих ознак музейні предмети класифікують, ділять на певні типи: за матеріалом – дерево, скло, кераміка, тканина, метал тощо; за функціональним призначенням – нумізматики, боністики, фалеристика, геральдика та інші; за способом фіксації – речові, образотворчі, письмові, фото-, фоно-, кінодокументи, за ознакою їх важливості – раритети, унікальні предмети, реліквії тощо.

Якраз гурток як форма організації шкільного краєзнавства дає можливість у теоретичній частині занять надати учням можливість оволодіти основами музейних знань, методикою краєзнавчого пошуку, а в практичній – глибоко вивчити історію населеного пункту, його природу, важливі події, життя й діяльність видатних земляків. Збір музейних предметів здійснюється і під час експедицій, походів, екскурсій, обстежень, спостережень, шляхом листування, збору спогадів. Окремій групі учнів на чолі з учителем мови або географії варто доручити вивчення мікротопонімів населеного пункту, групі фотографів – фіксування найбільш важливих природних об'єктів, пам'яток історії і культури, копіювання документів, які згодом ввійдуть до фонду музею, будуть експонуватися. Низку експонатів – муляжі, гербарії, таблиці, схеми, діаграми, картосхеми учні можуть виготовити самі. Зібрані предмети піддають вивченню, у ході якого встановлюється музейне значення предмета, його наукова, експозиційна цінність.

Оправдовує себе поетапний підхід до створення музею – організація виставок, музейних кутків, кімнат. їх відвідувачі – учні, учителі, жителі населеного пункту, гості, фахівці дадуть слушні поради щодо способу використання наявних експонатів, підкажуть, яких предметів і форм експонування бракує, де і як їх можна придбати. Побачивши, що передані пам'ятки знайшли правильне використання, відвідувачі поділяться й іншими, більш цінними документами, матеріалами.

Основу музею складають його фонди – науково організована сукупність музейних предметів і науково-допоміжних матеріалів у складі музейної збірки. Своєрідність фондів надає музею своє обличчя, визначає його профіль. Зібрані музейні матеріали прийнято ділити на дві групи – основний і науково-допоміжний фонди.

Основний фонд складають оригінали, документальні пам'ятки, які є першоджерелом знань. Музей збирає фондний матеріал різного типу. До *речових музейних предметів* належать знаряддя праці, виробничий інвентар, зразки сировини, виготовлена продукція і напівфабрикати, предмети побуту – одяг, взуття, головні убори, меблі, домашнє начиння, предмети військового спорядження, залишки зброї, гравюри, монети, паперові гроші, медалі, значки. Зберігання в музеї діючої вогнепальної зброї, вибухонебезпечних предметів не допускається. Важливу групу музейних предметів основного фонду складають *письмові джерела* – рукописні і друковані матеріали. Серед них – листи, щоденники, спогади, наукові і літературні праці, різні документи офіційних установ, осіб, книги, періодичні видання, листівки, плакати, буклети тощо. До окремої групи музейних предметів належать *зображувальні джерела*, які, у свою чергу, діляться на документальні зображувальні матеріали (фотографії, фотонегативи, картографічні матеріали, креслення, плани, малюнки, таблиці) і твори образотворчого мистецтва – живопису, графіки, скульптури.

Виділять в окремий тип *фоноджерела* – зафіксовану різним способом (на платівках для грамофонів, патефонів, магнітних стрічках тощо) звукову інформацію. Великі можливості інформаційно-емоційного впливу мають *кіно-, відеоджерела* – діафільми, стрічки про життя школи, населеного пункту, окремих людей, важливі події. У сукупності ці матеріали є першоджерелом і складають основну, найціннішу частину фонду, що підлягає вивченню, об'єднанню в колекції, висвітленню в експозиціях, використанню в інших формах музейної роботи.

Значну кількість музейних предметів відносять до *науково-допоміжного фонду* – частини музейного зібрання, що складається з науково-допоміжних матеріалів, зібраних або спеціально створених для експозиційної та виставкової роботи, а також дублетного та обмінного фондів. Переважна більшість цих матеріалів виготовляється учнями. У цьому проявляється одна із особливостей шкільного музею, його відмінність від державних і навіть – громадських: він твориться, обслуговується учнями, працює в інтересах їх освіти і виховання. Мова йде про макети, в яких у зменшеному вигляді відтворюються певні оригінальні об'єкти – будівлі, землянки, виробничі приміщення, моделі літаків, космічних кораблів, автотракторної техніки, карти-схеми бойових дій, плани, діаграми, таблиці, фото і ксерокопії, репродукції тощо.

Відбір і включення матеріалів до основного чи допоміжного фондів повинні здійснюватися на основі критеріїв – профільності, відповідності тематиці музею, наукової достовірності, навчально-виховної цінності, доступності.

У шкільному музеї використовуються такі документи, як акти та інвентарні книги. «Положенням про музей при навчальному закладі, який перебуває у сфері управління Міністерства освіти і науки України», затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 4 квітня 2006

р., № 640 (Додаток №4), такий вид облікового документа, як акт, не фіксується. Однак сам процес створення, функціонування й ліквідації музею потребує актування. Нерідко його вимагають музеї, установи, організації, заклади, громадяни, що передають школі музейні матеріали чи колекції, акт необхідний у разі передачі музейного експоната (скажімо, знайденої зброї, нагород із дорогоцінних металів, дублікатних предметів тощо) державним музеям, звірки наявності фондів матеріалів, їх втрати, списання. Інколи прийнятий музейний експонат на основі актів реєструють у книзі надходжень. Процедуру актування і реєстрації музейних матеріалів у книзі надходжень прийнято відносити до першого етапу обліку.

Наступним етапом обліку оригінальних пам'яток історії, культури і природи є їх інвентаризація та шифрування. *Наукова інвентаризація* – це стадія обліку музейного фонду, на якій фіксуються результати вивчення музейних предметів з метою правового закріплення їх за музейною колекцією чи розділом фондів та охорони наукової інформації про предмет. Інвентаризації підлягають усі музейні предмети, що надійшли на постійне зберігання до основного фонду музею. Типова інвентарна книга фіксує у графах різноманітну інформацію про музейний предмет: порядковий номер, дату запису, дату, джерело і спосіб надходження, супровідні документи, найменування і короткий опис предмета, кількість, матеріал, місцезнаходження, номери актів про передачу чи вилучення предмета тощо. Інвентарна книга ще до її заповнення прошнуровується, аркуші нумеруються, книга підписується і скріплюється печаткою. Ще до заповнення інвентарної книги на музейний предмет складається інвентарна картка. На заоблікований предмет наноситься *шифр*, який складається з порядкового номера, за яким предмет записаний до інвентарної книги, та назви школи. Скажімо шифр МСШ 2 К.-П. – 15 означає, що предмет зберігається в музеї середньої школи №2 м. Кам'янець-Подільського під номером 15. Є певні правила нанесення шифру на музейний предмет, суть яких полягає в тому, щоб уберегти предмет від пошкодження, не допустити, аби шифр кидався в очі й відвертав увагу від самого предмета.

У музеї при цьому формується науково-довідковий апарат – система довідково-пошукових засобів, які розкривають структуру і склад музейних фондів. Він включає каталоги, картотеки, банк даних на веб-сайті в комп'ютері. Основним носієм інформації про музейний предмет є каталожна картка, в якій фіксуються різні дані про нього.

Каталог, картотеки можуть будуватися за різними критеріями: інвентарні – у порядку запису в книзі; предметні – за назвою предметів в алфавітному порядку; іменні – за прізвищами, що згадуються в документах; хронологічні; географічні; за тематикою чи по предметах, що вивчаються в школі, тощо. Такі картотеки чи каталог з відповідними рубриками допоможуть учителеві, учням відшукати необхідний матеріал і використати під час підготовки й проведення уроку, виховного заходу, екскурсій, написання повідомлень, рефератів, наукових конкурсних робіт, інших заходів.

Фондова робота передбачає також правильне зберігання музейних предметів, їх охорону. Наприклад, книги зберігають закритими, за винятком тимчасового виставкового експонування окремих сторінок, у вертикальному положенні, гравюри, малюнки, фотографії перекладають цигарковим папером, документи тримають у папках, фотографії і фотонегативи – у конвертах, марки – в альбомах, монети і медалі – у паперових пакетах, одяг підвішують на плечиках. Музейні предмети захищають від вигорання, пилу, механічних пошкоджень, гризунів, молі. їм створюють відповідний температурний режим. У разі потреби проводять профілактичні або й реставраційні роботи. Приміщення повинно мати протипожежну сигналізацію, надійно охоронятися, унікальні пам'ятки фонду, а також ті, що мають виняткове наукове, історичне, художнє чи інше культурне значення, заносяться до Державного реєстру національного культурного надбання.

Музейні предмети повинні «працювати» – нести відвідувачеві наукову інформацію. А це забезпечується шляхом їх показу, цілеспрямованого, науково обґрунтованого демонстрування з метою розкриття вибраної теми, профілю, власне – шляхом створення *музейної експозиції*. Вона і є результатом експозиційної роботи – одним з основних напрямів музейної діяльності, у ході якого реалізується науково-дослідна, інформаційна та освітньо-виховна функції шкільного музею. В експозиції музейні предмети стають експонатами, складають певну систему образів, розкривають тему, діють на розум і почуття відвідувачів.

Оформлення експозиції має свій логічний порядок. Воно починається з *наукового проектування*. На першому етапі проектування формується *наукова концепція експозиції* – цілісний узагальнений погляд на мету, завдання, сукупність основних тем, ідей, проблем, які складають основний науковий зміст експозиції. На наступному етапі концепція знаходить своє втілення в розширеній *тематико-експозиційній структурі* – документі, що містить перелік і зміст розділів, тем, підтем, опис майбутніх експозиційних комплексів.

Важливе значення має *відбір експозиційного матеріалу* – сукупності як автентичних (оригінальних) музейних предметів, так і різних відтворень – моделей, муляжів, текстів тощо.

За наявності розширеної тематико-експозиційної структури і достатнього набору експозиційного матеріалу створюється *тематико-експозиційний план* – документ, який відображає групування експозиційних матеріалів відповідно до розширеної тематичної структури експозиції. Він включає назви розділів, підрозділів, тем, підтем, експозиційних комплексів; основні тексти, анотації, перелік експонатів в експозиційних комплексах із зазначенням відомостей про характер експозиційних матеріалів (оригінал, копія, модель та інше), їх розмір, місце і шифр зберігання. На основі тематико-експозиційного плану відбувається *художнє проектування експозиції* – розробка художньої форми, що адекватно відображає зміст експозиції. Воно здійснюється в три етапи. Спочатку на базі наукової концепції виробляється художня у формі креслень, макетів і пояснювальних

документів, далі – створюється ескізний проект і, нарешті, – монтажні листи і шаблони. На етапі наукового, а згодом і художнього проектування враховуються принципи як спеціальні – історико-хронологічний, комплексно-тематичний і проблемний, так і загальнонаукові – науковості, об'єктивності, використовуються системний, ансамблевий і тематичний методи. Правильний вибір принципу і методів сприяє ефективній реалізації задуму.

Вибір принципів і методів експозиційної побудови в значній мірі залежить від вибору профілю музею. Шкільні історичні музеї здебільшого будуються за історико-хронологічним принципом, який дозволяє розкрити історію населеного пункту або краю в певній часовій послідовності відповідно до прийнятої періодизації. Краєзнавчий музей створюють, як правило, методом тематичного показу, розкриття з допомогою експозиційних матеріалів, пояснюючих текстів важливих розділів – природи, економіки, історії, культури, тем і підтем. Метод систематичної експозиції застосовують при створенні природничих експозицій (рослин, зразків корисних копалин), організації виставок. Ансамблева експозиція створюється для відтворення історичних подій, побуту, життя і діяльності видатних осіб шляхом поєднання документальних матеріалів з певним інтер'єром (бабусина хата, діорама бою, епізод з життя, робочий куток письменника тощо).

Важливу інформаційну функцію в музейній експозиції відіграють тексти. Вони діляться на провідні, заголовні, пояснювальні (анотації до розділів, тем, експонатів), етикетаж і покажчики.

Має значення й підбір *експозиційного обладнання* – допоміжних конструкцій, пристосувань для побудови експозиції, що включає музейні вітрини, подіуми, стенди, кріплення, збірно-розбірні перегородки, турнікети, електротехнічні, аудіовізуальні технічні засоби, меблі.

Важливим видом експозиційної роботи є *організація виставок*. Вона особливо активізувалася в роки незалежності України і дає можливість оперативно відгукуватися на важливі події, ювілейні дати з історії краю, життя і діяльності видатних земляків. Виставка надає можливість розкрити музейне зібрання, залучити до експонування матеріали інших музеїв, приватних колекціонерів, а отже – посилити співпрацю, удосконалити методи експозиційної та культурно-освітньої діяльності.

У ході підготовки і проведення виставки здійснюється комплекс заходів. Наказом по школі затверджуються відповідальні, графік підготовчих робіт, дата відкриття виставки, проведення екскурсій, графік яких погоджується з класними керівниками, учителями-предметниками.

Музейна виставка – тимчасова музейна експозиція, присвячена певній темі (голодомору в краї, скажімо) і побудована на музейних експонатах (розбиті жорна, глиняний глечик із залишками борошна, трави, що вживалися в їжу, фотографії, книги, копії документів, свідчень, спогади тощо), може бути стаціонарною (розміщеною в музеї, актовій залі, фойє школи) або пересувною (експонується в будинку культури, сусідніх школах). За змістом розрізняють три види музейних виставок: тематичні, присвячені

одній темі, проблемі; систематичні, коли експонуються однорідні музейні предмети або цілі їх колекції відповідно до систематики певної галузі науки;

Організація виставок дає можливість не тільки посилити реалізацію навчально-пізнавальної, культурно-освітньої функції музеїв, а й поповнити музейні фонди надходженнями від відвідувачів.

Велику кількарічну роботу зі створення музею завершує наказ по школі, який видається директором після оформлення музейної експозиції, за наявності положення про музей, фонду музейних предметів, зареєстрованих в інвентарній книзі оригінальних пам'яток історії, культури, природи, розкладу роботи музею, засобів охорони та пожежної сигналізації.

Легалізація музею - офіційне визнання відбувається шляхом його реєстрації, яку відповідно до порядку обліку музеїв при навчальних закладах організують Український державний, обласні, районні та міські центри туризму і краєзнавства, інші позашкільні заклади і здійснюють спеціальні комісії, створені при районних (міських) відділах освіти, та отримання свідоцтва про відомчу реєстрацію музею з підписом і печаткою керівника обласного управління освіти і науки.

До речі, облік шкільних музеїв є не тільки засобом легалізації музеїв, а й основною формою впорядкування та систематизації музейної мережі, створення банку даних про музеї. При цьому реалізується завдання виявлення в музеях матеріалів, які мають виняткову наукову, історичну і художню цінність, взяття їх на особливий облік. Облік здійснюється шляхом заповнення уніфікованого паспорта, один примірник якого залишається в школі, другий – в органі управління освітою, третій – в УДЦТК учнівської молоді. У ході перереєстрації музеям при навчальних закладах, що діють понад два роки, за значні успіхи в підвищенні ефективності навчально-виховного процесу засобами пошукової, туристсько-краєзнавчої, науково-дослідницької роботи, у формуванні та збереженні музейного фонду України, популяризації пам'яток історії, культури, природи може бути присвоєно звання «Зразковий музей», яке підтверджується один раз на три роки. «Зразковий музей» отримує диплом відповідного зразка.

Таким чином, створення і легалізація музею є тривалим процесом діяльності всього шкільного колективу – педагогів, учнів, батьків, жителів населеного пункту, у ході якого поглиблено і всебічно вивчається його історія, природа, економіка і культура, відбувається збір, наукова обробка і систематизація музейного матеріалу, формування основного і науково-допоміжного фондів музейних предметів, оформлення експозицій, відкриття і реєстрація нового музейного закладу.